

КИЇВ
ВИДАВНИЦТВО
ХУДОЖНЬОГО
ЛІТЕРАТУРИ
«ДНІПРО»
1974

В. С. БОРОДІН

ПЕРШЕ
ВИДАННЯ
«КОБЗАРЯ»
ТАРАСА
ШЕВЧЕНКА

ПЕРЕДМОВА
ДО
ФАКСИМІЛЬНОГО
ВИДАННЯ
«КОБЗАРЯ»
1840
РОКУ

Лепумা ринуекиба МИененба —
«Ходяап» — енүпумা а гэти маныке
е дечн дийснхон боронун бозо енрүнүй
е ринайреа. Ие гыяа а нэддэгтирияа,
ти «нэадаенбаа, сароврие биин» (V, 59),
дийн наенуанаа Арадаент амцретье,
Илгэенро, Илоне
ндо арт энэ зогдоон не пас засадыгаар таа
е мэдгэнхүйс, а нан манджартане
зигасою т нундаано басарахаа ринайреа
нэддэгтирияа погтигэрт тээвэртэй
тигэгээндэй, Илгэенро, охончнүү
оцогдотоо гэгээдэгээ. «...бээрнэе уяачаа
наа езжохону тээвэртэй тааны, тийнүүрээ
а дийнхэнээ падичнүү гэгээнээсээ цэвжжээ
тигэгээндэй, Илгэенро, охончнүү
гыры борнунаа илгээдэгээ, поштн,
уло хохт, нээхээ тэгэе не цунтур», —
нүүмэн энэ дийнээсээ цэвжжээ
улааны амьтадаа, амьтадаа
ападжэрээ —
эроптираа
гууданнаа.

Ая нэпүүлж эхеэ дэх наенуанаа Арадаент
нүүмэн энэ дийнээсээ цэвжжээ
уло хохт, нээхээ тэгэе не цунтур», —
нүүмэн эхеэ дэх наенуанаа Арадаент
тэгээдэгээ, амьтадаа
а нэддэгтирияа цэгийн мэдэхэр — нэддэгтирияа
амцретье энэ одохжисээ да пүсчине
мэдэхэр, аа энэхуул мэдэхэр —
төртэй... Бин чадаенчнүү нээхт нэх
тигээдэхеннаа дэх Тэрэйт.

Хүүхийн нөхөнүү «Харспундаа», нөхт
санчурье дэх Гомонраа: «А нэчихаа,

Гоха, ну эндо тан дэхийг бийгээд» —

«Та огненч та, нахий, а гэхийн

— спурваа нэхэдэгээ, спурваа нэхэдэгээ

7.
 Kao tu dia nhe pogut'! Hio 'qiong'
 Meenhraa Meenhraa nphurera-xiyofekun poaymee,
 e goconuunaa anuuhoo ek, eknuoonec, kuanapcteo,
 Comehro i ssooak, kou do Meenhraa
 coopeamenehnuo, LNUA, 1962,
 eake nphutua caade hanuenehnuo, noertra
 nophd a Miyutuuu i Miyutuuu, noertra
 coopeamoyeaeaa sa ht doforni: «A xto
 tuzo ahre, ylo s tuzo sopotrcba
 traarut eeuunruu noer?» — i qai repeqne:
 «A ee-taru a crivo ha ceowmy: ylo sruu
 etin nouuyie cobt eipmi, to gye ou ue
 eliavtun ekuonucem, ar noertra, T'a
 Caan Meenhraa kratee ssooak nphuunaa eeemotraa.
 (anue y luogehnrry I unut a 1857 p.):
 «Ctpahnoe, oghamoe, aro eeemotraa
 jukengnue — kox qifituaa nphoecua,
 kox hacyuhuit xav6. H emecto tozo,
 u enue nof phigodocraa tarkosu yhurea,
 karoe qita eeccapephraa Bphoavaa,
 hu spond a he anuutru a rotropie,
 a couhnaa ctnu, a rotropie jne hntro
 haromey, anutun an mehn ceo606pi,
 u rotropie, hecmopra ha eeemotraa
 gecuotgeehnoe aanepehne, a eeetrau
 etruoxoavry rponao» (A, 43—44).

Dotteduuy reopacite moa606so Meenhraa
 oanhawarhna a onuoa yhenehygo
 heaoeeh yhenehygo
 yhenehygo
 an uoakthunra: «A uchaa 36eeb ectb
 a sasinyue o o euqauuu i tuo2e camo2o
 easae o o aavauaxi troupu Meenhraa.
 1839 pori, qianadewooc, ylo giin ne tlapun
 do Fertru-Ochode'nhra, ei6 13 ciuna
 etrop, 275.
 1866,
 X,
 epakemhnaa eli6 36ictrn npho ekepr tr0ph
 Korrappaechr0ny», hanuacanh uo cekun
 u nphoehnoe
 auerpartrypa
 grphuunecor
 dianpauar
 dianpauar
 hanuacanh
 etipe qiyihuitul», «Jere goqa e cuue mope».
 qdpekae ova «Fertru», uie oduu eipm
 Meeb y hct hac ade ado neadapak Pe6hira
 gadaa «Hpuunha», noeari «Brite qiyihuitul»,
 geda ciuhnies, npho ratr troupu Meenhraa,
 dae ciuhnies, npho ratr troupu Meenhraa,
 yhawuhn ra eedap qiyauu of noual Bin deut
 ceel tra tol! Hw uo hanuue, tlapun
 aadeanruu nucarb eipmi, ro hexau loay
 oduu seanh Meenhra, ylo ro a
 Pe6hira nucac: «A uie tyir e y mehe
 «Fertru», npho euduaa 1841 p.).

Jrpapahcbruu aavauax (nactaca ha yeaat
 campau, npho, jaau a uadipok ouefatu
 18 ucrtonaa 1838 pori, cooteiuiaiou nph
 B uucti qo F. Fertru-Ochode'nhra
 crop, 55.
 T'aake, «A ee-taru a crivo ha ceowmy: ylo sruu
 etin nouuyie cobt eipmi, to gye ou ue
 eliavtun ekuonucem, ar noertra, T'a
 Caan Meenhraa kratee ssooak nphuunaa eeemotraa.
 (anue y luogehnrry I unut a 1857 p.):
 «Ctpahnoe, oghamoe, aro eeemotraa
 jukengnue — kox qifituaa nphoecua,
 kox hacyuhuit xav6. H emecto tozo,
 u enue nof phigodocraa tarkosu yhurea,
 karoe qita eeccapephraa Bphoavaa,
 hu spond a he anuutru a rotropie,
 a couhnaa ctnu, a rotropie jne hntro
 haromey, anutun an mehn ceo606pi,
 u rotropie, hecmopra ha eeemotraa
 gecuotgeehnoe aanepehne, a eeetrau
 etruoxoavry rponao» (A, 43—44).

Dotteduuy reopacite moa606so Meenhraa
 oanhawarhna a onuoa yhenehygo
 heaoeeh yhenehygo
 yhenehygo
 an uoakthunra: «A uchaa 36eeb ectb
 a sasinyue o o euqauuu i tuo2e camo2o
 easae o o aavauaxi troupu Meenhraa.
 1839 pori, qianadewooc, ylo giin ne tlapun
 do Fertru-Ochode'nhra, ei6 13 ciuna
 etrop, 275.
 1866,
 X,
 epakemhnaa eli6 36ictrn npho ekepr tr0ph
 Korrappaechr0ny», hanuacanh uo cekun
 u nphoehnoe
 auerpartrypa
 grphuunecor
 dianpauar
 dianpauar
 hanuacanh
 etipe qiyihuitul», «Jere goqa e cuue mope».
 qdpekae ova «Fertru», uie oduu eipm
 Meeb y hct hac ade ado neadapak Pe6hira
 gadaa «Hpuunha», noeari «Brite qiyihuitul»,
 geda ciuhnies, npho ratr troupu Meenhraa,
 dae ciuhnies, npho ratr troupu Meenhraa,
 yhawuhn ra eedap qiyauu of noual Bin deut
 ceel tra tol! Hw uo hanuue, tlapun
 aadeanruu nucarb eipmi, ro hexau loay
 oduu seanh Meenhra, ylo ro a
 Pe6hira nucac: «A uie tyir e y mehe
 «Fertru», npho euduaa 1841 p.).

Jrpapahcbruu aavauax (nactaca ha yeaat
 campau, npho, jaau a uadipok ouefatu
 18 ucrtonaa 1838 pori, cooteiuiaiou nph
 B uucti qo F. Fertru-Ochode'nhra
 crop, 54.
 T'aake, «A ee-taru a crivo ha ceowmy: ylo sruu
 etin nouuyie cobt eipmi, to gye ou ue
 eliavtun ekuonucem, ar noertra, T'a
 Caan Meenhraa kratee, nphuunaa eeemotraa.
 (anue y luogehnrry I unut a 1857 p.):
 «Ctpahnoe, oghamoe, aro eeemotraa
 jukengnue — kox qifituaa nphoecua,
 kox hacyuhuit xav6. H emecto tozo,
 u enue nof phigodocraa tarkosu yhurea,
 karoe qita eeccapephraa Bphoavaa,
 hu spond a he anuutru a rotropie,
 a couhnaa ctnu, a rotropie jne hntro
 haromey, anutun an mehn ceo606pi,
 u rotropie, hecmopra ha eeemotraa
 gecuotgeehnoe aanepehne, a eeetrau
 etruoxoavry rponao» (A, 43—44).

у виданні «Кобзаря» навряд чи обмежувалася тільки допомогою в прочитанні нерозбірливих рукописів Шевченка. І підстави припустити, що ініціатива видання «Кобзаря» належить передусім Гребінці. Саме він подавав рукопис «Кобзаря» до цензурного комітету. У спогадах Мартоса, написаних тоді, коли вже ні Шевченка, ні Гребінки в живих не було, роль останнього в справі видання «Кобзаря» применшена, тоді як власна роль автора мемуарів, навпаки, перебільшена.

Документальними джерелами для висвітлення цензурної історії «Кобзаря» є відповідні записи в реєстрах Петербурзького цензурного комітету. З реєстру рукописів, розглянутих 1840 року, видно, що перша збірка Шевченкових поезій була подана до цензури 7 березня під назвою «Кобзарь, малороссийские песни и стихотворения». Рукопис цей мав 20 сторінок і надійшов від С. Гребінки. Цензор Корсаков схвалив збірку 7 березня, того ж числа її було повернуто з комітету і видано Іванові Левченку¹.

Майже одночасно з «Кобзарем» проходив цензуру альманах «Ластівка». Записи про нього зроблено в реєстрі

безпосередньо після записів про «Кобзар». Альманах було подано до цензурного комітету під назвою «Малороссийский сборник» (назва «Ластівка» прийнята була вже в коректурі). Він надійшов до цензурного комітету 12 березня 1840 року¹. Цензор Корсаков приблизно одночасно читав «Кобзар» і твори Шевченка, вміщенні в альманасі Гребінки. Корсакова було призначено стороною (позаштатним) цензором Петербурзького цензурного комітету 20 лютого 1835 року на кілопотання його брата М. Дундукова-Корсакова, який був куратором Петербурзької шкільної округи й головою цензурного комітету².

Цю посаду Корсаков обіймав до кінця життя, сполучаючи обов'язки цензора з літературною діяльністю. Під опікою брата-начальника його становище на новому місці служби було не з гірших. Там же, ф. 772, оп. 1, № 742, арк. 1—7 зв., 15—15 зв. Цензор Петербурзького цензурного комітету О. Нікітенко писав про Корсакова: «Литераторы часто употребляют его как свое орудие [...]. Ему многое сходит с рук, от чего не поздоровилось бы другим. Хорошо иметь начальником брата»³. Серед деяких сучасників Корсаков набув репутації цензора, здатного відстоювати

199

ЦДІА
СРСР,
ф. 777,
оп. 27,
№ 27,
арк. 7 —
зв. 8.

Там же,
ф. 772, оп. 1,
№ 742,
арк. 1—7 зв.,
15—15 зв.

Центральний
державний
історичний
архів
СРСР
(далі ЦДІА
СРСР),

ф. 777, оп. 27,
№ 204,
арк. 7 —
зв. 8; ф. 772,
оп. 1,
№ 1298,
арк. 161.

³
А. В.
Нікітенко.
Дніпропетровськ, т. 1.
М., Гослитиздат,
1955,
стор. 244.

Информацию о возможных траекториях и сближении к Земле на близкую орбиту можно получить из раздела «Маршруты к Земле», который включает в себя описание различных путей для полетов на Землю, а также методы определения точного времени и места приземления. Важно отметить, что эти данные являются предварительными и подвержены изменениям в зависимости от конкретных условий полета.

№ 62.

Однако, при этом необходимо учесть, что расчетные данные могут отличаться от реальных из-за непредвиденных факторов, таких как атмосферные перебои или изменения в работе метеорологической станции. Поэтому при планировании полета к Земле рекомендуется использовать различные источники информации и проводить детальный анализ всех факторов, влияющих на результат.

№ 62.

Таким образом, для успешного выполнения полета к Земле необходимо тщательно проанализировать все факторы, влияющие на результат, и принимать соответствующие меры для минимизации рисков. Важно помнить, что безопасность полета зависит не только от технической подготовки и опыта экипажа, но и от правильного планирования и исполнения всех этапов полета.

19

шкільного товариша по Ніжинській гімназії вищих наук М. Прокоповича та інших (жоден з цих примірників не зберігся). Тоді ж, очевидно, одержав «Кобзаря» і його автор.

3

Не всі випущені в світ примірники «Кобзаря» були однакові за обсягом. В одних було зроблено менше купюр, в інших — більше; перші відповідно мали 115 сторінок (1471 рядок), другі — на одну сторінку менше — 114 (1429 рядків).

Примірників з меншою кількістю купюр було, слід гадати, зовсім небагато, на що виразно вказувє та обставина, що аж до найостаннішого часу вони не траплялися дослідникам. Тільки 1961 року один із таких примірників виявлено у відділі рідкісних книжок Наукової бібліотеки Ленінградського університету (шифр Е I 4523, інв. № 18786)¹. Він відрізняється від звичайних примірників насамперед тим, що містить повний, без жодних купюр, текст поеми «Тарасова ніч» і майже повний, лише без п'яти з половиною рядків, текст послання «До Основ'яненка».

Повідомив про чю: знахідку Ю. Меженко в замітці «Невідоме видання «Кобзаря» 1840 р.» («Літературна газета» від 3 березня 1961 р.).

14

Немає сумніву, що, крім примірника, виявленого у бібліотеці Ленінградського університету, існували й інші, ідентичні йому примірники. Так, наприклад, О. Сенковський у заголовку своєї рецензії на «Кобзар» подав такий бібліографічний опис рецензованої книжки: «Кобзарь» Т. Шевченка.

СП-бургъ, въ тип. Фишера, въ 12⁰, с. 115¹. Досі вказівка на те, що рецензований О. Сенковським «Кобзарь» мав 115 сторінок, пічого не говорила дослідникам. Тепер же, знаючи примірник «Кобзаря» з бібліотеки Ленінградського університету, в якому саме 115 сторінок, ми можемо досить

впевнено припустити, що О. Сенковський, наїмовірніше, мав такий же примірник книжки.

Несправедливий доказ існування примірників «Кобзаря» з повнішим текстом послання «До Основ'яненка» та поеми «Тарасова ніч» знаходимо у відзиві про друковані твори Шевченка, складеному 1847 року в III відділі під час слідства в справі Кирило-Мефодіївського товариства. Автор цього відзиву Л. В. Дубельт, розглядаючи послання «До Основ'яненка» та поему «Тарасова ніч», по-своєму, як побачимо далі, переповів і частково

1992

«Бібліотека для чтения», т. 39, 1840, апрель, стор. 14—16.

15

процитував ті рядки, яких у звичайних примірниках «Кобзаря» — з меншою кількістю сторінок — немас.

У відзиві про послання «До Основ'яненка» він писав: «Могили питаютъ у вітровъ, де козацькі діти, і закликаютъ їхъ. «Не повернутъся, — відповідає море, — вони загинули». Правда, продовжусь автор, не повернутъся ні свобода, ані гетьмани, але слава розголосить, що сталося і чия правда!»¹ Так тенденційно — під кутом зору жандармського відомства — виклав Дубельт зміст послання: вихоплюючи одні мотиви, замовчуючи інші і тим самим фальсифікуючи зміст твору в цілому. Цитуємо тут цей відзив для того, щоб показати: у наведених словах Дубельта, без сумніву, йдеться про ті рядки послання, які збереглися в повнішому примірнику — з бібліотеки Ленінградського університету:

«Не вернутъся! —
Заграло, сказало
Сине море, — не вернутъся:
Навіки пропали!»
Правда, сине, правда, море!
Такая їх доля:
Не вернутъся сподівані,

Центральний
державний
архів
Жоєтневої
революції,
вищих
органів
державної
влади
та органів
державного
управління
СРСР,
ф. 109, 1 експ.,
оп. 5, № 81,
ч. 19,
арк. 59.

Не вернетъся воля,
Не вернетъся козачество,
Не встануть гетьмани,
Не покриють Україну
Червоні жупани;
Україна сиротою
Понах Дніпром плаче:
Тяжко, важко сиротині,
А ніхто не бачить...

У примірниках звичайних, які мали 114 сторінок, цей уривок вилучено і купюрой позначене п'ятьма рядками крапок.

Про поему «Тарасова піч» у Дубельтовому відзиві зазначено, що Шевченко вигукав: «Україно! Болить серце за твою долю! Де твоя свобода, гетьмани, козацтво? Хіба море затопило твої гори, могили? Вони мознати. Плачте, козацькі діти!»¹ Це місце відзиву цілком очевидно стосується рядків, відсутніх у звичайних примірниках «Кобзаря», але надрукованих у примірнику Ленінградського університету:

Україно, Україно!
Ненько моя, пенько!

Центральний
державний
архів
Жоєтневої
революції,
вищих
органів
державної
влади
та
органів
державного
управління
СРСР,
ф. 109, 1 експ.,
оп. 5,
№ 81, ч. 19,
арк. 59.

Як згадаю тебе, краю!
Заплаче серденько...
Де поділось козачество,
Червоні жупани?
Де поділася доля-воля?
Бунчукі? Гетьмани?
Де поділося? — Згоріло?
А чи затопило
Синє море твої гори,
Високі могили?..
Мовчать гори, грас море,
Могили сумують,
А над дітьми козацькими
Поляки панують.

«Грай же, море, мовчіть, гори,
Гуляй, буйний! полем —
Плачте, діти козацькі!
Така ваша доля!»

Переказ названих Шевченкових творів у відзиві Дубельта не лише сумніву в тому, що в нього був примірник «Кобзаря» з повнішим текстом. Це підтверджується й зробленим у III відділі російським прозовим перекладом «Кобзаря» 1840 року, яким, поряд з оригіналом, користувався Дубельт. Переклад цей також розходитьться з текстом звичайних примірників

«Кобзаря», але цілком відповідає тексту примірника Ленінградського університету, окрема, як і останній, містить повний текст поеми «Тарасова піч» і майже повний текст послання «До Основ'яненка»¹.

Можливо, патяк на примірники «Кобзаря» з повним текстом поеми «Тарасова піч» містять рядки в листі П. Куліша до Шевченка від 25 липня 1846 року: «...из Ваших произведений в «Кобзаре», самое оконченное и самое народное по складу и простоте есть «Тарасова пічъ» (без пропусков)»².

Свого часу Ю. Меженко, опублікувавши перші відомості про виявлення у бібліотеці Ленінградського університету «Кобзаря» з меншою кількістю купюр у тексті, кваліфікував його як примірник, виготовлений в обхід цензури³. Так само інтерпретовано його й у нашій післямові до фототипного видання новознайденого примірника⁴. Однаке, наведені вище дані, особливо той факт, що III відділ 1847 року розглядав подібний же примірник, одержавши його, без сумніву, з офіційної установи (ймовірно, з цензурного комітету), змушують відкинути цей здогад.

1 Державний музей Т. Г. Шевченка в Києві, А-52, арк. 13—14 зв.

2 «Листи до Т. Г. Шевченка. 1840—1861». К., Вид-во АН УРСР, 1962, стор. 51.

3 «Літературна газета» від 3 березня 1961 р.

4 видання
Дав.: 1840 року.
Т. Г. К.,
Шевченко. Вид-во
Кобзар. АН УРСР,
Фототипія 1962,
позацензурного стор. I—VI.
примірника

глодноедину гетаное, сефру одн та инх
гетаноедину нопадров, наодинго до
нпудинтире», ах нацекаковса
рнжекну е сефт, а «гяраноне нунго
супкакну нюнене рнтор ну гунгеч
очтавру нендоф Когарое же
доодроену енвакану генгипу,
наспаф ну ցիւր այօօօրենт нюнеч
ак շառամօօса զօ զիառ, սօ բինօ
շուղինքана, — հեթօօ. Аз ապա
нпудинтире ձիքն էք ցիւր
յէք րոլ, հռա նենա ինարի
շարինեն ի «Ֆոցափ», բա մէ ն ապօքանտ
Բրտ օգեռնу սպնդնունե զօ հունտ

Հօցիր նէ ացիցեալ.
Տւ շառն հօափրօլ
Եցա հօնչ, նանցան,
Եցա հօնչ, նանցան,

նենարն սպնդօր սպնդնունի թօօփի:
բա էք նէ ըընթրէս», ա րածօ
սարօ սրգա ու ցիւր հռանսունա,
«նու կը կը մահա, մօ նացօւն շունե,
բա օսունուն սպնդօր սպնդնուն
նու բա ընօրուն պաօս».
Ա մենաւ,
ի ու օսունուն պաօս» (բայ

րիառ և ուշի «Մարենս», ա զիցւ —
յինեպւրերի) սնաւ բինօն սպնդնուն
և սպնդնուն Ենինըգագօրօ
«Ֆոցափ» (օնս ա առն, օնենոն,
Ա սպնս, նունւն սպնդնուն
յ բինի ձիգրւ.

հօցնարօօօ միաբրու բինօն
ձացիցնորես էք սացիցնուն
ելօանիւ էրգի նաօցի և օքերն
նրս ցիւնենդ նպաօցի. Հպաւրի,
շալօօօօ» և ուշի «Դպաօնա նի»,
պարախանս պաօնա «Հպեօնօ
հօնչ զօցի էկուր», նունպարոն
հօնչ էկուր» նըցօցան սա «Եցա»
ուօնան Լեռ Շիօնօց» (Եցա զօցի
? 103, աւինոս նուգօր շաւ ս պարս
շոգինեն 104 և 105 շիօնօցան նա 102
շուպաւանս նունուն սպնդնուն
Դա, ի սեսանս սպնդնունք հնուն
օնունս, մէ օւսի օկանուուր.
նունուն և սեսանս ամ, բին
Հունիւն սպնդնուն «Ֆոցափ» 1840 թ.
բինօն.

զինիցնուն էք և ցիւր սուն
ա աննէ զէ սպնդնուն բինօ
հօցնիրօնան ի բինօն սպնդնուն,
բարօցօ օցօցան յ նունւն «Ֆոցափ» ցիւր
յինեպւրերի — և սեսանս սպնդնուն
«Ֆոցափ» — սպնդնուն Ենինըգագօրօ

був 1847 року взятий для розгляду в III відділі. Розв'язати це питання за браком достатніх даних неможливо, проте висловимо припущення, що думка про нові вилучення в «Кобзарі», найімовірніше, могла належати і його видавцеві Мартосу.

Вище ми згадували про те, що Мартос подарував кілька примірників «Кобзаря» (а це, очевидно, були саме перші примірники тиражу — з меншим числом купюр) ще до підписання цензором квитка на випуск видання у світ. I в консервативно-реакційних колах «Кобзар» одразу ж викликав суперечки й зазнав нападок. Про одну з таких суперечок, — що відбулася 23 квітня 1840 року на вечорі в М. Маркевича, на якому був присутній і Шевченко, — в юденнику Маркевича читасмо: «А Кукольник уже напав на Мартоса, критикував Шевченка, запевняв, що напрям його «Кобзаря» шкідливий і небезпечний. Мартос впадає у відчай»¹. Цей перелік і відчай, очевидно, й спонукали Мартоса, не зупиняючись перед додатковими видатками на переверстку, вилучити з «Кобзаря» ряд уриків, публікація яких могла мати неприємні наслідки не тільки для автора (що

й показав згодом розгляд «Кобзаря» в III відділі), а й для цензора та видавця книжки.

На обкладинці «Кобзаря» прізвище видавця було зашифроване криптонімом «П. М-с». Можливо, завдяки цьому Мартоса не згадано під час розгляду «Кобзаря» в III відділі 1847 року. Що ж до цензора Корсакова висновок III відділу був рішучий. У доповіді Миколі I від 28 травня 1847 року начальник III відділу О. Орлов, поряд із забороною й вилученням «Кобзаря», пропонував винести суверу догану і цензорові цього видання. Однаке покарати Корсакова було вже неможливо — 1844 року він помер.

4

Друкувався «Кобзар» у друкарні Е. Ф. Фішера. Умови, на яких цей спритний підприсмець, не завжди чесний у розрахунках з авторами й видавцями (як було це, зокрема, при виданні творів Г. Квітки-Основ'яненка), взявся за друкування «Кобзаря», невідомі. Ні шнуррова книжка друкарні, де потувались дані про тиражі, вартість складання, друку та витраченого паперу, ні рахунок

Інститут російської літератури (Пушкінський дім), рукописний відділ, ф. 488, № 39, арк. 41.

видавцеві на виконані роботи не збереглись. Книжку випущено в м'якій паперовій обкладинці, тобто в «убранні» дуже благенькому. І сьогодні ми не маємо жодного примірника в первісній обкладинці.

Автор однієї із статей, надрукованіх до сторіччя «Кобзаря», І. Букмен, так описував зовнішній вигляд видання: «Книжка була в синювато-синій, так званий «німій» обкладинці, без будь-якого на ній друкованого тексту¹. На жаль, у статті не зазначено, який саме примірник «Кобзаря» мав перед собою автор. Опис же не викликає сповненості в тому, що це був «Кобзар» саме в первісній, а не якісь пізніший обкладинці. Він суперечить старим бібліографічним описам, складеним у доживотній час бібліографами, яким, можливо, ще потрапляли на очі непошкоджені примірники книжки.

За цими описами обкладинка «Кобзаря» не була «німою». На ній було надруковано: «Издание П. М-са». Поки не розшукано книжки у первісній обкладинці, доводиться приймати це свідчення на віру.

З усіх прижиттєвих видань творів Шевченка «Кобзар» 1840 року був найбільш привабливий зовні:

непоганий папір, зручний середній формат, чіткий шрифт, рівний набір, продуманий розподіл тексту та його частин. Кожен твір розпочинається зі спуску на непарній сторінці.

У поемі «Катерина», найбільшому творі збірки, зі спуску на непарній сторінці починається й кожен з п'яти розділів. Крім вступного вірша-заспіву «Думи мої, думи мої...», кожному твору передує окремий шмұтитул. Шрифти шмұтитулів гармонійно підібрано до основного шрифту книжки. Вдало розташовано — на шмұтитулах — посвяти, що їх мають у «Кобзарі» 1840 року «Перебендя» («Е. П. Гребенке»), «Катерина» («В. А. Жуковскому»). На память 22 априля 1838), «Тополя» («П. С. Петровської»), «Іван Підкова» («В. П. Штернбергу»), «Тарасова піч» («П. П. Мартосу»).

Цікава особливість «Кобзаря» — оборт на початку книжки за малюнком художника В. Штернберга: народний співець-кобзар із хлопчиком-поводиром. За сюжетом малюнок Штернберга особливо близький до поеми «Катерина» — до її п'ятого розділу, але це не ілюстрація до окремого твору, а узагальнений графічний образ кобзаря, що дав називу першій

І. Букмен.
«Кобзарь»
Т. Г.
Шевченко.
(К столетию
первого
издания).—
«Книга
и
пролетарская
революция»,
1940, № 3,
стор. 91.

Шевченковій збірці. Призначення офорта — створити відповідний настрій, ввести читача в образний світ «Кобзаря».

З м'яким, соковитим офортом вдало поєднується лаконічний — загальний до всієї книжки — шмұцтитул з напівсвітлим набором на ньому одного лише слова — «Кобзарь».

У всьому відчувається піклування про те, щоб надати книжці гарного вигляду. Офорт-фронтиспіс, шмұцтитули, спуски, поєднання білых і напівбілых сторінок — все це зробило невеличку, по суті, збірочку, в якій лише 1429 віршованіх рядків, досить величенькою, імпозантною книжечкою на сто четирнадцять сторінок. Заслуга в цьому приписується передусім Гребінці, але наявність у книжці офорта за малюнком Штернберга, з яким саме в той час Шевченко мешкає на спільній квартирі, без сумніву, свідчить про участь і самого автора в оформленні книжки.

Друкарня Фішера містилася на Італійській вулиці, в будинку Яковлєва, поблизу Катерининського каналу. Під час друкування «Кобзаря» сюди звичайно заходили Гребінка й Мартос, а з ними, мабуть, і Шевченко. Потреба

в цьому могла виникати для поета, зокрема, в зв'язку з читанням і правкою коректури.

Що текст «Кобзаря» зазнавав правки в коректурі, сумітів немає. В цензурному (він же й складальний) рукопису «Кобзаря» був підзаголовок: «Малороссийские песни и стихотворения». В друкованій книжці підзаголовка немає. Ясно, що його знято десь у коректурі.

Хоча в «Кобзарі» 1840 року й трапляються окрім друкарські помилки (наприклад, на сторінці 60 у поемі «Катерина» помилково набруковано «Те в ліс з шляху, як навісна» замість «Ta в ліс з шляху...»; у баладі «Тополя» на сторінці 75 — «А нікто не чус» замість «A ніхто...»), проте загалом коректура вчитана уважно й старанно. І цим «Кобзар» завдячує, найімовірніше, Гребінці.

Тираж первого видання «Кобзаря» павряд чи перевищував тисячу примірників. Тогочасний книжковий ринок і взагалі був вузький, а для української книжки є поготів. До того ж тисячний тираж зумовлювався, очевидно, її уміщеним у «Кобзарі» офортом: більшої кількості відбитків офортина дошка не витримувала.

Див.:
«Северная пчела»
від
4 і 30 травня
1840 р.

Як видно з оголошень у газеті «Северная пчела», книгарі В. Поляков та В. Заїка продавали «Кобзар» по карбованцю сріблом за примірник¹. Мабуть, так само продавали його й інші книгарі. Отже, валова виручка за тисячу примірників «Кобзаря» становила орієнтовно 1000 карбованців сріблом. Набір і друк, вартість паперу, 15—20-процентна (звичайна для того часу) скидка книгарам за комісію — все це, за нашими підрахунками, складало приблизно 500—600 карбованців. Очевидно, чиста виручка видавця П. Мартоса становила приблизно 400—500 крб.

Розійшовся «Кобзар» швидко. Згадувані вище оголошення в двох номерах газети «Северная пчела» були, наскільки нам відомо, єдиними друкованими повідомленнями про продаж книжки. Потреби в нових оголошеннях не було: у книгарів «Кобзар» не залежався.

Коли в травні 1842 року харківський учитель П. Корольов звернувся до Шевченка з проханням надіслати «Кобзар», поет відповів йому:

«Прийми не гніваючись «Гайдамаки», а на «Кобзаря» сибач. Нема ні одного. Як надрукую в друге, то пришлю не один екз[емпляр]» (VI, 19).

Отже, видатки на друкування «Кобзаря» були відшкодовані досить швидко, та ще й принесли видавцеві прибуток.

Варто торкнутись питання про те, як розрахувався Мартос з Шевченком. Сам Мартос у згадуваних спогадах про поета підкresлював, піби «з виданням «Кобзаря» у Тараса завелися грошенята...»¹. Однака це твердження тоді ж, одразу після опублікування спогадів Мартоса, рішуче спростував М. Лазаревський. «Шевченко розповідав мені,— писав він,— що перше видання (П. М-са) вийшло майже проти його волі і що при розрахунках з видавцем він одержав непомірно малу винагороду»².

Це свідчення близького поетового приятеля цілком узгоджується з словами самого Шевченка про те, що він «сочинял стихи, за которые мне никто ни гроша не заплатил...» (V, 44).

Намагання Мартоса виставити себе в ролі Шевченкового благодійника й мецената, як бачимо, безпідставне. Пого послуга Гребінці й Шевченкові у виданні «Кобзаря» не була безкорисливою й досить дорого обійшлася недосвідченому, довірливому поету.

¹ «Вестник Юго-Западной и Западной России», 1863, т. IV, кн. 10, стор. 34.

² «Спогади про Шевченка». К., Держлитвидав України, 1958, стор. 255.

«Ca' вакханка римлянка,— saidи наше
Lean франко,— сидя глядя на неё
услышал, что она говорит, «Ах, сколько
увлекает тебя эта моя внешность!»
Изумлённый, Харольд спросил:
— Ну что же, какая же ты?
— Я — «Фогадапа», — сказала
Харольд, — и я очень люблю свою
работу, — и я люблю свою профессию.
— Ты — «Фогадапа»? — спросил
Харольд, — Ты — «Фогадапа»?
— Да, — сказала она, — я — «Фогадапа».
— Ах, сколько же у тебя волос!
— Да, — сказала она, — у меня
много волос, — и я люблю свою
работу, — и я люблю свою профессию.
— Но это же просто бред!
— Да, — сказала она, — я — «Фогадапа».
— Но это же просто бред!
— Да, — сказала она, — я — «Фогадапа».
— Но это же просто бред!
— Да, — сказала она, — я — «Фогадапа».

Я чист «Фогадапа» и умру в твоих объятиях,
и я буду любить тебя, — сказала она.
Харольд сидел, смотря на неё, и смотрел
на неё с любовью, — с любовью, — с любовью.
— «Фогадапа» — это же просто бред!
— Да, — сказала она, — я — «Фогадапа».
— Но это же просто бред!
— Да, — сказала она, — я — «Фогадапа».
— Но это же просто бред!
— Да, — сказала она, — я — «Фогадапа».
— Но это же просто бред!
— Да, — сказала она, — я — «Фогадапа».
— Но это же просто бред!
— Да, — сказала она, — я — «Фогадапа».

Mauru ti — apita ne triavnu 36upautie
russoziofie, ne triavnu
dooctiounuria-vitreparypooanadie
i nucmehnute, arnu norpilno
usouhtrarun noemiy uu etip tra, ee ix
haldpyroebao enepme. He nupashenhu
gasatpox t davaatpox padashenpox
kuanahpiti, crapomunit hnukehni, ee eonu
usouhtrarun noetra cake e triu
kuanehpiti, he mewnt hifraeux, qyimadeptca,
i nupashenhu (1840, № 5), kprutuunnii
golodta arrosa oqatoore root B. Beaticbrunn
Y aktiuenti try pbehennit (padashenpox
tt caakoy B. Beaticbronn) oco6auuo
eucaoro nifhoecuacs y «Fogelap»
i yelodopakao crueehnu do
grapatshchrosa noetra ectet nospadeechnoet
Babogpona u evayiuhnu «Fogelap» nicaa
i qewopartene.
apetmy Mlenehra 1847 poriy sponguun
yio peratretio yrapatshchrosa vitreparypnu
Hoeephijetuec ia aekachana, ne mae
ceoso nespomo «Fogelap» u caa aerop.
Ha nianhomy arnureapnomy puhny
«Fogelap» 1840 poriy — rhunewna
nadeenuudno pifricha.

Haeerb pbehennit u epeahyinu-honepeea
tnehnux euqahb, uo eqauneca do
he enuhtrar acnphaneut, cekewuu,
jewon «Fogelap», ne mowza
heupnecrotuuhx entuadie uo ogo «akijekuhnpbrot»
Bucech yohhny oqepkac «Fogelap»
caakoygirihl traaner wokodozo noetra,
uy nespadeoati pocituecniit npeci —
«Uuperapyphon saarete» (eli 4 tpaehnu
1840 p.), axijphua t «Orehcetrennai
Y aktiuenti try pbehennit (padashenpox
golodta arrosa oqatoore root B. Beaticbrunn
tt caakoy B. Beaticbronn) oco6auuo
eucaoro nifhoecuacs y «Fogelap»
i yelodopakao crueehnu do
grapatshchrosa noetra ectet nospadeechnoet
Babogpona u evayiuhnu «Fogelap» nicaa
i qewopartene.
apetmy Mlenehra 1847 poriy sponguun
yio peratretio yrapatshchrosa vitreparypnu
Hoeephijetuec ia aekachana, ne mae
ceoso nespomo «Fogelap» u caa aerop.
Ha nianhomy arnureapnomy puhny
«Fogelap» 1840 poriy — rhunewna
nadeenuudno pifricha.

T. F.	K.	Bu-6-eo	IIIenehru.	AH YPGP,	Mo6ap.	Fotoruntia	(Onucano	nuqupunnua	euqadannu	sa	1840 poriy.
-------	----	---------	------------	----------	--------	------------	----------	------------	-----------	----	-------------

університеті, дістас й інший варіант —
текст основної, більшої частини тиражу
«Кобзаря», який, власне, й був
реальним фактом і чинником
літературного процесу початку
сорокових років минулого сторіччя
та наступних десятиліть. Два радянські
факсимільні видання взаємно
доповнюють одне одного і саме в своїй
сукупності, поставлені поряд, дають
повне уявлення про текст першого
«Кобзаря» та його драматичну долю.

ВАСИЛИЙ
СТЕПАНОВИЧ
БОРОДИН

ПЕРВОЕ ИЗДАНИЕ
«КОБЗАРЯ»
ТАРАСА ШЕВЧЕНКО
(НА УКРАИНСКОМ
ЯЗЫКЕ)

ВИГОТОВЛЕНО
НА КНИЖКОВІЙ
ФАБРИЦІ
«ЖОВТЕНЬ»
РЕСПУБЛІКАНСЬКОГО
ВИРОБНИЧОГО
ОБ'ЄДНАННЯ
«ПОЛІГРАФКІНГА»
КИЇВ
ВУЛИЦЯ АРТЕМА
23-а

ЗДАНО
НА ВИРОБНИЦТВО
29.III 1974 РОКУ

ПІДПISANO
ДО ДРУКУ
27.VI 1974 РОКУ

ПАПІР
ДРУКАРСЬКИЙ
№ 1
60 × 90¹/₁₆

ФІЗИЧНИХ
ДРУКОВАНИХ
АРКУШІВ
2,25

ОБЛІКОВО-
ВИДАВНИЧИХ
АРКУШІВ
0,828

ЗАМОВЛЕННЯ
439

ТИРАЖ
25 000

ЦІНА КОМПЛЕКТА
В ФУТЛЯРІ
65 КОП.

КІЇВ
ВИДАВНИЦТВО
«ДНІПРО»
ВОЛОДИМИРСЬКА
42

РЕДАКЦІЯ
ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО
ХУДОЖНЬО-
ТЕХNІЧНОГО
ОФОРМЛЕНИЯ
ТА
КОНСТРУЮВАННЯ
ВИДАНЬ

ХУДОЖНИК
ВОЛОДИМИР ЮРЧИШИН

РЕДАКТОР
ЛАРИСА КИРИЛЕЦЬ

ХУДОЖНІЙ
РЕДАКТОР
ВАСИЛЬ КОНОНЕНКО

ТЕХNІЧНИЙ
РЕДАКТОР
ОКСАНА ДОЛЬНИЦЬКА

КОРЕКТОРИ
ВАЛЕНТИНА ЗАБУДСЬКА
ГАЛИНА КРИВОПУСК